

de model. El 1905 nasqué Foment de Turisme de Mallorca per atreure un turisme de qualitat, a partir de la protecció del patrimoni natural i històric de l'illa. Un dels objectius d'aquesta institució era conservar els camins i miradors de l'arxiduc –no és estrany que avui dia el moviment excursionista també el tingui com a pare espiritual. Però a Lluís Salvador tampoc no li mancaren els reconeixements de fora. No trigà a ésser nomenat membre honorari de diverses societats geogràfiques, entre les quals la de París, la de Londres i la d'Hongria. A l'estat espanyol, el 1910 ja era acadèmic honorari de la Reial Acadèmia de la Història.

S'Arxiduc vivia amb un ritme frenètic. Alternava les estades a Mallorca amb unes de més curtes a diverses residències que tenia a les costes de la mar Adriàtica i del Pròxim Orient. En molts dels seus viatges per la Mediterrània l'acompanyà una de les seves amants, la valldemossina Catalina Homar. Un que feren a Terra Santa li deixà un regust amarg: Catalina en tornà amb una malaltia estranya que el 1905 li causà la mort.

El final de l'arxiduc arribà amb la Primera Guerra Mundial, que esclatà el 1914 arran de l'assassinat a Sarajevo d'un parent seu, l'arxiduc Francesc Ferran, l'hereu al tron austro-hongarès. Per ordre de l'emperador Francesc Josep I, Lluís Salvador va haver d'abandonar Mallorca precipitadament per refugiar-se al seu castell de Brandýs, a Bohèmia. Com si hagués deixat la seva ànima a les illes que durant quaranta anys tant el captivaren, va morir en menys d'un any, el 1915. Tenia 67 anys. Quasi totes les seves propietats foren llegades al seu secretari, amic i confident, el mallorquí Antoni Vives.

Anys després, les Balears també atragueren més personalitats importants, com ara l'escriptor anglès Robert Graves. Avui dia, les illes encara enamoren, però han perdut la virginitat de l'antigor. L'ecologisme que al segle XIX estrenà Lluís Salvador hi és més viu que mai. A les Balears no hi ha gairebé cap població que no tingui un carrer amb el seu nom.

Antoni Janer Torrens

Aristòcrates, burgesos, professors universitaris i membres de clubs recreatius i científics seguiren l'arxiduc cap a les Balears.

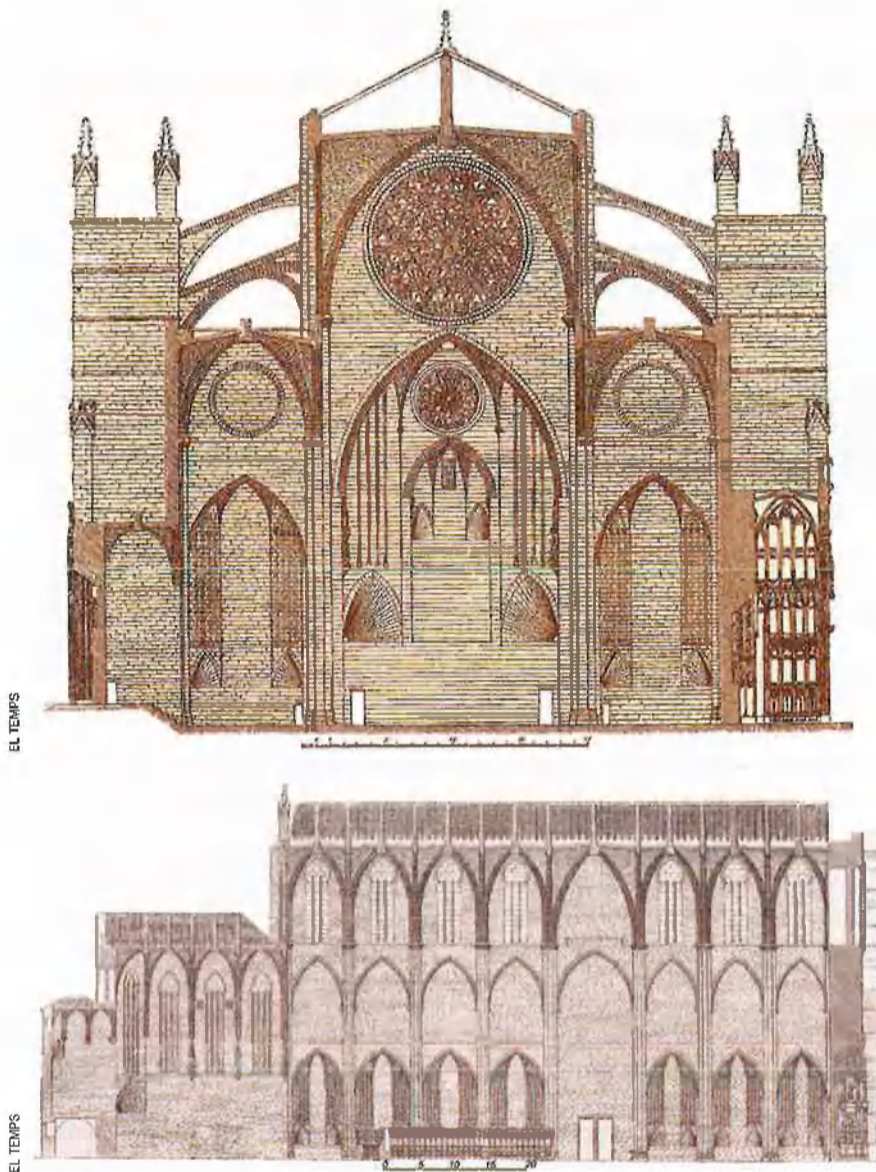
Rere l'arxiduc

A final del segle XIX les illes Balears eren moda arreu d'Europa. En aquell temps l'alta societat de tot Europa –que ella mateixa es qualificava de *distingida*– era una univers molt permeable a les modes que tothom assumia al marge de fronteres. Per exemple, la moda de vestir masculina se solia regir per la manera com es vestia el príncep de Gal·les. I les dones s'abillaven d'acord amb les tendències que es veien als salons de ball o al teatre més selectes de París. Naturalment, es tractava de segments socials molt minoritaris. La majoria treballadora en restava al marge. Els sous dels qui tenien feina, que no eren tots ni prop fer-s'hi, no bastaven per a preocupar-se de qüestions tan sofisticades. Prou tenien si podien menjar. No ho aconseguien pas sempre i d'aquí van venir les gran onades migratòries cap a Amèrica. Tanmateix, entre els socialment distingits sí que hi havia temps i doblers per a dedicar-se a conrear les modes dels vestits, el comportament, els gustos estètics, els esports –aleshores se'n començaven a practicar alguns com ara el tennis, la gimnàstica i, sobretot, el ciclisme– i, també, els viatges. Gràcies a la millora de les carreteres i camins i, sobretot, a l'avanç en les comunicacions per mar –el vapor s'havia imposat a la vela, la reina de la mar només uns trenta anys abans–, els viatges havien esdevingut més fàcils, còmodes i ràpids. Res comparable a avui, és clar, però molt més assequibles que no pocs decennis abans. Milers d'europaus descobriren aleshores el plaer del viatge. Aquells, això sí, que tenien molts de diners, perquè per al comú dels ciutadans poder viatjar per gust era pura fantasia.

Exòtiques illes Balears. En aquell context és quan la petjada de l'arxiduc Lluís Salvador es començà a notar. Com que viatjava sempre acompanyat d'un

seguici nombrós, aviat tant ell com els seus acompanyats lloaren les meravelles paisatgístiques de les illes Balears als seus clubs socials, recreatius, esportius o als seus cercles socials selectes. Als anys 80 del segle XIX començaren a arribar a les Illes més grups d'aquests selectes viatgers vuitcentistes. I fou a la dècada següent quan més es deixaren notar. Molts tenien infules literàries, pictòriques o fotogràfiques, de manera que en tornar als seus països mostraven fotos i quadres, feien conferències o escrivien meravelles dels paisatges illencs. Amb tot plegat, el coneixement de les Balears creixé molt ràpidament entre aquests distingits ambients socials continentals. Es començaren d'organitzar viatges cap a les Illes. Universitats –com les de Barcelona i Madrid–, clubs recreatius burgesos i aristòcrates de Barcelona, París, Milà, Londres, Berlín...; clubs excursionistes –com el Club Alpí Francès–, cercles de Belles Arts –de Barcelona, de València...– i un nombre creixent d'organitzacions semblants canalitzaven un flux de viatgers cap a les Balears que augmentava d'any en any. Era el començament del *tourisme* –tal com l'anomenava la premsa local– que a la darreria del segle XIX comença a tenir importància quantitativa i econòmica, si bé no se'n sabien les magnituds exactes.

Amb el desenvolupament del turisme, alguns propietaris de fondes espavilats van veure una bona oportunitat de fer negoci amb aquells visitants selectes que començaven de sovintejar. Per exemple, la premsa de Palma lloà el 1897 que el propietari de la fonda de Can Penasso –encara existeix: és a la carretera que va de Palma a Sóller, just abans d'arribar a la serra de Tramuntana– decidís de fer “grans reformes al seu establiment” per “oferir als expedicionaris totes les comoditats”, entre les quals es comptava un cuiner per a ocupar-se exclusivament

El detallisme de *Die Balearen* explica per què l'arxiduc hi hagué de dedicar 22 anys. En són un exemple aquests dos dibuixos (tall frontal i transversal) de la catedral de Palma.

dels visitants, cosa que resultava insòlita. Una altra dada que abona la idea del creixement turístic és la proliferació de guies i postals gràfiques per als visitants que mostraven les excel·lències paisatgístiques i històriques dels entorns de Palma, d'Artà i les coves del Drac, de Sóller... i algunes de generals de cada illa i fins i tot de totes les Balears. Els preus oscil·laven entre 1 pesseta —era el sou d'un jornal·ler— les més senzilles fins a les 20 les més completes —les col·leccions més luxoses de fototípies de totes les illes—, quantitat que era una fortuna. Els preus tan cars donen idea exacta de quina era el rang socio-econòmic dels visitants.

Els viatgers arribaven amb vaixell al port de Palma, Sóller, Maó o Eivissa,

on els esperaven els carruatges que els recollien i els portaven a les fondes. L'endemà començaven unes rutes de visites preestablertes. Una agenda típica a Mallorca —que era la que feien el viatgers del Club Alpí Francès— consistia a visitar durant vuit dies els eixos paisatgístics i històrics més importants de l'illa. Primer dia: arribada i allotjament; segon: Palma-Valldemossa-Deià; tercer: Palma - Sóller - port de Sóller; quart: port de Sóller - puig Major - Lluç; cinquè: Lluç - torrent de Pareis - Lluç - Inca; sisè: Inca - Manacor - coves del Drac; setè: Manacor-Palma amb visita a la capital i rodalia; vuitè: carruatge, port i embarcament.

La societat distingida local —tant la

premsa com les famílies benestants, com les autoritats— sentien un gran orgull amb tanta visita selecta del continent. Més encara quan alguns il·lustres visitants, com l'arxiduc, convidaven les *forces vives* a festes o bé quan algun altre escrivia llibres o n'editava de fotogràfics. Per exemple, el 1897 una tal baronessa I. Spens-Booden publicà un llibre de fotografies que, segons digué la premsa local amb gran sentiment d'orgull, tingué un enorme èxit "entre les corts europees i les societats recreatives més distingides d'Àustria, Alemanya, Itàlia, França i la Gran Bretanya".

No tothom veia el turisme amb tanta simpatia. El comú dels ciutadans, el poble pla, es mirava amb molt de recel aquells personatges tan estrambòtics. Perquè els turistes solien vestir estranyament, a ulls dels nadius: ells amb salacot i elles amb enormes capells blancs o grocs, vestimenta colonial, portant les màquines de fotografiar —tan pesants— o estris d'apuntar o pintar... Així doncs, la gent més modesta i sense lletra, si en trobava algun de despistat, sol o acompanyat solament d'un altre, en feien befa, l'apedregaven, l'insultaven... I això anant bé, perquè la premsa també consignava robatoris, estafes i atacs violents, fins i tot "brutals molèsties" a dones, que cal interpretar com a tocaments sexuals o alguna cosa més greu. Tot plegat féu reaccionar críticament la premsa. *L'Ultima hora*, el gener del 1898, deia que "això que vingui un francès o un anglès [...] i es disposi a prendre apunts dels nostres edificis o monuments i no pugui fer-ho sense sofrir les impertinències és trist, i més que trist és bàrbar. Quin concepte se n'han d'endur [...] si perquè es vesteixen d'una forma més o menys xocant o perquè porten un capell més o menys rar són assetjats per 15 o 20 bàmbols que pareixen sortir de les costes d'*Hotentòcia*?"

Amb tot, el turisme no deixà d'arribar a les Illes, rere la petjada d'il·lustres visitants com l'arxiduc i tants altres. El 1907 s'obria el primer gran establiment —el Grand Hotel, avui seu de la fundació "la Caixa"— per acollir la indústria dels *forasters* —manllevant el títol de l'obra de Bartomeu Amengual, publicada el 1903—, que aleshores eren selectes, amb molt d'encís, distingits, rics i aristocràtics. Poc a veure amb el que és avui dia.

Miquel Payeras